

JELENA PETROVIĆ¹

Jezička politika i ideologija jugoslovenstva u (među)ratnom periodu

JEZIKOVNA POLITIKA IN IDEOLOGIJA JUGOSLOVANSTVA V (MED)VOJNEM OBDOBJU

Izvleček: Prispevek raziskuje jezikovno politiko v (post)jugoslovanskem prostoru z vidika zgodovinskega razvoja, ki pokaže, da jezikovna skupnost ustvarja odnos do jezika po simboličnih (etno)nacionalnih obrazcih, ki se v zgodovino vpisujejo kot osnovne državotvorne vrednote – prvič v procesu ustvarjanja (unifikacije), drugič v procesu razdvajanja (diverzifikacije) skupnega jezika. Takšen arbitrarni odnos do jezika in jezikovne skupnosti vsiljuje (etno)nacionalne jezikovne politike ter poenotene in (etno)nacionalno “čiste” teritorialne in simbolične vrednote.

Ključne besede: jezikovna politika, jezikovna skupnost, javna komunikacija, unifikacija/diverzifikacija jezika, jezikovna ideologija, jugoslovanstvo

UDK: 81'272:323.1(497.1)"194"

Language Policy and Ideology of Yugoslavism in (Inter)War Period

Abstract: The article explores the language policy in the (post)Yugoslav region from a historical point of view, which shows that a language community establishes its attitude to language in accordance with the symbolic (ethno)national settings, represented in history as fundamental “nationally constructive” values. The initial process of creation (unification) is followed by that of language separation (diversification). This arbitrary attitude to the language and to the language community imposes (ethno)national transformational language policies, as well as uniform and “purified” territorial and symbolic values.

Key words: language policy, language community, public communication, language unification/diversification, language ideology, Yugoslavism

¹Dr. Jelena Petrović je jezikoslovka in strokovnjakinja za postjugoslovanske tematike. Je soustanoviteljica mednarodne umetniško-teorijske platforme študija Jugoslavije (2009). E-naslov: jelena.petrovic@guest.arnes.si.

U sociolingvističkim istraživanjima, problemu jezičke politike u istorijskoj (komparativnoj) perspektivi dosada nije bila posvećena veća pažnja, pre svega, zbog toga što se jezička politika, kao i sociolingvistika smatraju relativno novim područjima u nauci o jeziku koja se baziraju na epistemološkom modelu strukturalizma. U bivšoj Jugoslaviji, tokom 80-tih godina, jezičkom politikom bavi se grupa istaknutih lingvista među kojima ključno mesto zauzima, svakako, (socio)lingvista Dubravko Škiljan. U studiji *Jezična politika*, objavljenoj 1988. godine, Škiljan se usredsređuje prvenstveno na problem javne komunikacije i na njene osnovne činioce, norme i moguće modele daljeg razvoja (odbrane) hrvatskosrpskog/srpskohrvatskog jezika odn. njegove jezičke zajednice. Jezik javne komunikacije u okviru ove studije je određen izvanlingvističkim i lingvističkim činiocima, a njegova jezička politika je nadređena pojmovima standardizacije i planiranja jezika i to, pre svega, u aktuelnom društvenom kontekstu (sinhronijski pristup), a ne u istorijskoj perspektivi (dijahronijski pristup). Jezička politika, prema ovom autoru, tako predstavlja: skup racionalnih i uglavnom institucionaliziranih postupaka kojima neko društvo utiče na jezične oblike javne komunikacije² i na formiranje svijesti svojih sudionika o tim oblicima.”³ Standardni jezik (određen kao sociolekt) postavljen je u centar jezičke politike, dok je nacionalni jezik – “koji neka nacija smatra konstitutivnim dijelom svog nacionalnog bića”⁴ – sveden na ravan jezičke ideologije, na jedan od simboličkih aspekata društvene svesti o jeziku koja bi u savremenom društvu za jednu jezičku zajednicu, naročito za lingviste koji se standardizacijom jezika bave, morala da bude od sekundarnog, istorijskog, značaja.

Jezička politika postavljena u kontekst nadgradnje i razvoja jezika javne komunikacije srpskohrvatske/hrvatskosrpske jezičke zajednice u skladu sa savremenom sociolingvističkom teorijom vrlo brzo se u praksi pokazala kao nemoguća, na šta ukazuje i sam autor u vreme kada koncept tzv. policentrične jezičke zajednice tokom 90-tih definitivno biva razoren:

“U knjizi sam pisao o jezičnoj politici dvadesetog stoljeća, služeći se literaturom koja se prvenstveno bavila jezičnim politikama u zemljama Zapadne

² Javna komunikacija se manifestuje kao niz “podjezika” od kojih su najrelevantniji jezik administracije i politike, jezik obrazovanja, jezik sredstva masovne komunikacije i jezik književnosti koji se u javnom prostoru komunikativnih kanala u okviru jedne jezičke zajednice pojavljuju u međusobnoj interferenciji. Cf. Škiljan, 1988.

³ *Ibid.*, 8.

⁴ *Ibid.*, 10.

Evrope i Amerike. Zbog toga sam zanemario jedan od elemenata koji su također rezultat jezične politike, da se u prostoru javne komunikacije pojavljuju ne samo elementi komunikacijske efikasnosti već i njezina važna simbolička dimenzija. Današnja jezična politika u Hrvatskoj prvenstveno je usmjerena prema njoj. U simboličkoj dimenziji uspostavljaju se odnosi između kolektiva i pojedinca tako da kolektiv pojedinca uči i prisiljava da bude njegovim članom, a pojedinac u jeziku sebe kao takvog potvrđuje. Kako je jezična politika uvijek dio globalne politike, a ona je u Hrvatskoj u ovom trenutku izrazito nacionalnog predznaka, nije neočekivano da se kod nas simbolički prostor oblikuje prije svega kao prostor nacionalnog jedinstva Hrvata. Dolazi do širenja simboličkog prostora. To znači da se jezična funkcija svodi na izricanje lozinke, a najvažnijom postaje funkcija prepoznavanja između ljudi. Težište je danas svakako na jeziku kao simbolu jedinstva i objedinjenosti, a ne na jeziku kao sredstvu komunikacije.”⁵

Podignut na ravan simboličkog i konstitutivnog elementa etno-nacionalnog identiteta, naročito tokom 90-tih godina, sh/hs jezik gubi svoju komunikativnu i lingvističku funkciju i postaje glavno sredstvo svakodnevne političke borbe u kojoj jedan etnički kolektiv, njegova teritorijalna mapa i njegov epihorni jezik postaju nedodirljivo trojstvo u ime koga je sve dozvoljeno, pa čak i rat za 'čisti' etnički, teritorijalni i jezički identitet, koji je za elite koje su ga inaugurirale bio - između ostalog i pre svega - oruđe za sticanje moći i ostvarivanje brzog i enormnog profita. U skladu sa tim, jezička politika se intencionalno pretvarala u legitimno oružje ideološkog nasilja, ne samo nad jezikom, već i nad pripadnicima jednog jezičkog kolektiva i nadalje formirala na osnovu revidiranih istorijskih naracija i pseudo-naučnih interpretacija s ciljem – da izgradi i afirmiše čiste etno-nacionalne jezike (srpski, hrvatski, bošnjački, crnogorski) koji pripadnike svog prethodnog srpsko-hrvatskog/hrvatskosrpskog jezičkog kolektiva (pre svega, komunikativnog i lingvističkog) određuje kao neprijateljske manjine u odnosu na novostvorene nacionalističke matrice novih jezičkih kolektiva (teritorijalnih i simboličkih).

Zaokret jezičke politike k afirmaciji simbolički čistog i nedodirljivog jezika, utemeljenog na ideologiji etno-nacionalizma i pripadajućem jezičkom nacionalnom identitetu, Dubravko Škiljan je detaljno i kritički analizirao i u svojoj, nešto

⁵“Nemoguće je dokazati da su hrvatski i srpski dva različita jezika”, Intervju sa Dubravkom Škiljanom, *Arkin*, Zagreb, 24. 2. 1995.

kasnije, objavljenoj knjizi “Govor nacije: jezik, nacija, Hrvati”, ukazujući, pre svega, na pogubnost etno-ideologizacije jezika, kako u komunikativnom i lingvističkom smislu, tako i u društvenom. U svojoj poslednjoj knjizi, posvećenoj rasvetljavanju sociolingvističkih apsurdna postjugoslovenske jezičke situacije, tako je ostao dosledan svojim ranijim stavovima da se javni jezik i njegove jezičke politike mogu primenjivati na jednu jezičku zajednicu samo po naučno utemeljenim sociolingvističkim parametrima⁶ koji u svom nastojanju da uspostave reflektiran i kritički odnos prema jezičkoj situaciji predstavljaju jedini mogući oblik racionalnog i verodostojnog suprotstavljanja kako vladajućim nacionalističkim i korumpiranim elitama koje su na jezičku politiku direktno vršile pritisak, tako i instruiranim akademskim krugovima koji su na to pristajali. Pored Dubravka Škiljana, procesu etno-nacionalizacije jezika suprotstavio se neznatan broj jugoslovenskih filologa i lingvista, jer je u to vreme beskompromisno istupanje u ime nauke, ukoliko ona nije mogla da se iskoristi u nacionalističke svrhe bilo nepoželjno, a u akademskim krugovima takođe nedopustivo i sankcionisano. U kontekstu jezičke politike, pre i posle, a naročito tokom 90-tih, na političke i ideološke arbitraže, po pitanju sh/hs jezika, ukazuje takođe i lingvista Ranko Bugarski.⁷ Pored sociolingvističkih preklapanja i sličnih stavova u vezi sa jezičkom politikom jugoslovenskog i postjugoslovenskog prostora, Bugarski u jednoj od svojih knjiga, posvećenoj ovom pitanju: “Lica jezika” ukazuje takođe i na važan faktor socijalne psihologije koja se formirala u javnom prostoru kao posledica etničkog zaposedanja jezika i kao potpora političke platforme koja je prethodila jezičkoj diversifikaciji:

“Političke odluke koje su donete mogle su svoj oslonac u značajnoj meri da potraže i u popularnim reakcijama, iskazivanjima govornika, percipiranju sebe i drugih kroz jezik, etničkim stereotipima i drugim pojavama.”⁸

Istorijska perspektiva jezičke politike u sociolingvističkim istraživanjima je, shodno prirodi strukturalističkih pristupa, kao što je već na samom početku naglašeno, bila u drugom planu, što su zagovornici simboličkih vrednosti jezika

⁶ Cf. Škiljan, 1998.

⁷ Baveći se jezičkom politikom i sociolingvističkim temama na području bivše Jugoslavije, Ranko Bugarski je objavio nekoliko knjiga koje se bave ovom tematikom, među njima su i zbornici referata, članaka i intervjuu u kojima je tokom 90-tih tematizovao aktuelni status srpskohrvatskog jezika i problem njegove diversifikacije. (Cf.: *Jezik u kontekstu, Jezik od mira do rata, Jezik u društvenoj krizi, Lica jezika, Nova lica jezika*)

⁸ Bugarski, 2002a, 17.

i njegovih ideoloških ograničenja, tokom i nakon devedesetih, iskoristili za državotvorno ustoličenje etnički obeleženih jezika (poslednji u nizu novostvorenih jezika je crnogorski jezik - ozvaničen 2007). Zaposedajući upravo ovo 'ispražnjeno' mesto naučno reflektiranog istorijskog diskursa o jeziku, mnoga imena zvanične akademije su u skladu sa nacionalnim interesima novostvorenih država i selektivnim i iz konteksta izvučenim istorijskim naracijama, bespogovorno primenili nacionalistička obeležja moći na sve sfere društvenog života, čije prihvatanje u svojoj krajnjoj fazi bilo nametnuto ratom.

S obzirom na to, da se ovaj rad bavi komparativnom i istorijskom stranom jezičke politike koja je u prošlosti delovala, takođe, po principu simboličkog ojačavanja nacije, ali pod patronatom jugoslovenske nacionalne ideologije između dva svetska rata, pristup navedenih lingvista, koji su se dominantnim i oportunističkim jezičkim politikama suprotstavili, postaje ključan takođe i za povlačenje paralela između dve oprečne i vremenski udaljene (etno)nacionalne ideologije – jezičke unifikacije i jezičke diversifikacije i njihovo teorijsko razumevanje. Razdoblje prve jugoslovenske države, u kojoj je pitanje jezičke politike bilo za državotvornu politiku ključno, istorijski je period sa najviše potencijala za manipulativne interpretacije i prigodne revizije i u današnjem kontekstu. Drugim rečima, međuratna jezička, ali isto tako i društvena i kulturna politika, nakon dužeg perioda (auto)cenzure i istorijske amnezije je postala pogodno tle za različita naknadna manipulativna "upisivanja" i revizije (komunističke, disidentske, etno-nacionalističke, tranzicijske, liberalno-demokratske itd), pa se tako u velikoj meri ticala i uticala na politiku "novih" jezika, koji su se preko nje oblikovali i u etno-nacionalnoj euforiji međusobno "sukobljavali".

RAZVOJ ZAJEDNIČKOG JEZIKA U PRED-JUGOSLOVENSKOJ FAZI

Ideja jugoslovenstva, kao jedno od opštih mesta u istoriji (pre/post) jugoslovenskih država, bila je zasnovana na jezičkom i kulturnom jedinstvu južnoslovenskih naroda koji su živeli u okvirima različitih imperija koji su se očuvali sve do kraja XIX veka. Narodni preporod, romantičarske ideje usmerene ka proporciji: jedan narod – jedan jezik – jedna država, doveli su u prvoj polovini XIX veka do kodifikacije vernakulara (narodnih govora) i prvih značajnih knjiga koji su na tim narodnim jezicima objavljene. Verovanje u neophodnost zajedničkog južnoslovenskog jezika rezultiralo je nizom jezičkih reformi u kojima su se jezici kodifikovali i spajali, naročito srpski i hrvatski.

U Srbiji je jezičku reformu započeo Vuk Stefanović Karadžić koji je nastojao da narodni jezik odvoji od crkvenog (slavenoserbskog) jezika. Pod uticajem slovenačkog slaviste Jerneja Kopitara, objavljuje najpre *Pjesmaricu* 1814, a zatim i *Rječnik* 1818. godine, postavljajući tako temelj budućem srpskom jeziku za čiju osnovu bira najrasprostranjenije štokavsko narečje. Kao godina pobjede Vukovog jezika navodi se 1847. u kojoj Vuk objavljuje svoj prevod *Novog zaveta*, Đura Daničić knjigu *Rat za srpski jezik i pravopis*, Petar Petrović Njegoš epski spev "Gorski vijenac" i Branko Radičević zbirku *Pesme*, čime narodni jezik dobija svoj književni status. Karadžić je smatrao Srbima sve one koji govore štokavskim narečjem bez obzira na njihovu veru, nacionalno opredeljenje i teritorije na kojima su govornici ovog narečja živeli. Ipak, u svetlu neformalne teorije jezičke nacije, Vuk čakavsko narečje pripisuje Hrvatima, kajkavsko Slovincima, a štokavsko Srbima, čime je njegova podjela u godinama koje slede bila više puta osporavana i manipulativno interpretirana. U društveno-političkom kontekstu toga vremena, treba svakako uzeti u obzir i činjenicu da je ovakav: "nacionalizam (je) bio *spiritus movens* kulturnog kao i političkog života"⁹ koji je inspirisao mnogobrojna ostvarenja u muzici, u likovnim i drugim umetnostima, ali naročito u jeziku i pisanoj književnosti, te da je bio usmeren ka oslobađanju i jedinstvu južnoslovenskih naroda, a ne ka stvaranju novog etno-nacionalnog imperija.

Po istom principu, u Hrvatskoj je, paralelno, pod vođstvom Ljudevita Gaja ustanovljen Ilirski pokret koji se zalagao za jezičke reforme i za oživljavanje hrvatskog jezika, izloženog germanizaciji i mađarizaciji pod Austrougarskom vladavinom. Sva tri narečja hrvatskog jezika kajkavski, čakavski i štokavski imali su sopstveno književno nasleđe. Kajkavsko narečje je bilo zastupljeno u tadašnjoj prestonici hrvatskog naroda Zagrebu i imalo je bogatu književnu tradiciju. Ljudevit Gaj, ipak, za osnovu hrvatskog jezika bira štokavsko narečje, čime s jedne strane nastavlja tradiciju dubrovačke renesansne književnosti, a sa druge strane se približava reformisanom narodnom srpskom jeziku i mogućnosti njihovog budućeg zbližavanja i povezivanja u jedan jezik – ilirski, kako i sam Ljudevit Gaj naziva reformisani jezik štokavskog narečja kojim bi govorili svi pripadnici južnoslovenskih naroda. U proglasu iz 1836. godine, svoje uverenje o nužnosti postojana jednog "ilirskog" jezika iskazuje na sledeći način:

"Ođapete nesložne strune na ovoj liri jesu: Koruška, Gorica, Istrija, Kranjska, Štajerska, Horvatska, Slavonija, Dalmacija, Dubrovnik, Bosna, Crna Gora,

⁹ Bugarski, 2002b, 61.

Hercegovina, Srbija, Bugarija i Dolnja Ugarska /.../. Prestanimo svaki na svojoj struni brenkati, složimo liru u jedno soglasje”.¹⁰

Slučaj slovenačkog jezika, početkom XIX veka, bio je drugačiji i nešto komplikovaniji, pre svega, u pogledu ostvarivanja jedinstvenog jezika sa drugim južnoslovenskim narodima. Dok je proces reformacije hrvatskog i srpskog jezika bio u toku, slovenački jezik je, pre same pobude na jezičko povezivanje u procesu ostvarivanja ideje jugoslovenstva, bio već normiran i to gramatikom Jerneja Kopitara (1808) koja je slovenačkom pesniku nacije Francu Prešernu poslužila kao lingvistička podloga za književno delo kojim se slovenački jezik podiže na nivo književnog jezika (glavna referenca u tom smislu je istorijsko-epski spev *Krst pri Savici* objavljen 1837. godine). Od procesa književno-jezičke kodifikacije slovenačkog jezika bilo je i izvesnih odstupanja, kao u slučaju pesnika Stanka Vraza koji je svoje oduševljenje nad ilirizmom preneo i na 'jezik Ilira' na kome od 1839. godine počinje i sam da piše.

Pomak ka jezičkom i književnom jedinstvu južnoslovenskih naroda, pre svega, srpskog i hrvatskog jezika, predstavlja Bečki književni dogovor 1850. godine, koji potpisuju srpski, hrvatski i slovenački filolozi, slavisti, književnici, u kome se naglašava sledeće:

“Dolje potpisani, znajući da jedan narod treba jednu književnost da ima, i po tom sa žalosti gledajući kako nam je književnost raskomadana, ne samo po bukvi nego i po jeziku i pravopisu, sastali smo se ovijeh dana, da se razgovaramo, kako bismo se, što se sad više može, u književnosti složili i ujedinili /.../. Srbi i Hrvati jedan narod, i da stoga treba da imaju jedinstvenu književnost, koja iziskuje i zajednički književni jezik.”¹¹

Jedinstveni “standard” je bio utvrđen izborom najrasprostranjenijeg narečja (štokavskog) i jednog njegovog dijalekta (istočnohercegovačkog/ijekavskog izgovora). Međutim, na ovom mestu, potrebno je istaći i manje poznatu činjenicu da je čuveni Bečki dogovor organizovala Austrougarska monarhija koja je želela da

¹⁰ Ljudevit Gaj: “Proglašenje za 1836. godinu”, u: *Antologija ilirskog pokreta*, Nolit, Beograd, 1958, 47.

¹¹ Potpisnici bečkog književnog dogovora bili su: Ivan Kukuljević, Dimitrije Demeter, Ivan Mažuranić, Vuk S. Karadžić, Vinko Pacel, Franjo Miklošič, Stefan Pejaković i Đura Daničić. Cf. Gajević, 1985, 39.

ovim jezičkim ujedinjenjem olakša problem jezičke administracije za svoje slovenske krajeve.¹²

Dalji rad na standardizaciji ovog zajedničkog jezika podrazumevao je smanjivanje razlika između postojećih varijanti i dijalekta štokavskog narečja, zatim pisanje normativnih gramatika i drugih relevantnih tekstova, pre svega književnih, na tom jeziku. Prva institucija jugoslovenskog karaktera Jugoslovenska akademija znanosti je osnovna 1866. godine u Zagrebu, s ciljem da podstakne razvoj zajedničke kulturne politike na institucionalnom nivou, što je podrazumevalo naročito rad na jezičkom standardu. Đura Daničić, kao prvi sekretar akademije, započeo je rad na pripremi sveobuhvatnog *Rječnika hrvatskog ili srpskog jezika*¹³ koji je trebalo da obuhvati gramatiku, akcentologiju, stilistiku za novi zajednički jezik.

U Bosni i Hercegovini, u tom periodu, jezička situacija je uslovljena promenljivom politikom Austrougarske monarhije i to naročito u okviru njene prosvetne politike. 1879. godine je bio najpre ozvaničen hrvatski kao nastavni jezik, na šta je usledila burna reakcija pravoslavnog stanovništva, posle čega je jezik nazvan zemaljskim jezikom. 1883. godine ovaj naziv je promenjen u bosanski jezik, a tek 1907. godine u srpskohrvatski. Austrougarska monarhija 1914. godine zabranjuje ćirilicu, što dodatno komplikuje status jedinstvenog srpskohrvatskog jezika kome se na celom području Austrougarske, uključujući Bosnu i Hercegovinu, od Bečkog dogovora nadalje, teži, s jedne strane, zbog sprovođenja olakšane austrougarske administracije, s druge zbog ostvarivanja jugoslovenskih ideala.

Ideja jugoslovenstva je, neposredno pred 1. svetski rat, bila naročito izražena u kontekstu njene društveno-političke i kulturne integracije, pa je tako pitanje jezika ponovo dospelo u javnost i to preko nove generacije lingvиста, slavista, književnika, ali ovog puta i političara. Pitanje “jugoslovenskog” jezika postaje medijsko pitanje, pa se u časopisima toga vremena pojavljuju mnogi članci i ankete koje se ovim pitanjem bave. Prvi u nizu bio je članak “Hrvatsko-srpski književni jezik”, objavljen u hrvatskom časopisu *Zvono* 1911. godine, u kome se sporno pitanje izvora (ekavice/ijekavice) i pisma (latinice/ćirilice) razlaže na sledeći način:

¹² Zlatko Vince, *Putovima hrvatskog književnog jezika*, Zagreb, SNL 1987, 273, navedeno prema: Škiljan, 2002, 271.

¹³ Prvi tom *Rječnika hrvatskog ili srpskog jezika* Jugoslovenske akademije nauka je izašao 1882. godine, a poslednji tek 1976. godine. U međuvremenu su se promenili kako metodologija izrade rečnika, tako i njegova politika.

“Niti je latinica specifično hrvatsko pismo, niti je ekavština specifično srpska, pak ne bi trebalo da se oko toga pojave ikakve osjetljivosti, ili da bude kakovih obzira. A naročito što se tiče ekavštine, treba da se sjetimo da njime govori najveći dio naroda i hrvatskoga i srpskoga, jer su osim najvećeg dijela istočnih Srba ekavci i kajkavci i veliki deo čakavaca Hrvata, a i znatan dio Slovenaca.”¹⁴

Dve godine kasnije, 1913. godine, slovenački časopis “Veda” sprovodi drugu jezičku anketu koja je pokazala da je slovenačka javnost uglavnom nezainteresovana za jezičku unifikaciju. Tim povodom, oglasio se i hrvatski filolog Milan Rešetar, predlažući sledeću strategiju jezičke unifikacije:

“Srbohrvati zapadnih krajeva, koji pišu jekavski, za volju Slovencima i Srbohrvatima istočnih krajeva (da) prihvate ekavski izgovor, čime bi se srpsko-hrvatski književni jezik znatno približio slovenskom”¹⁵.

Neposredno posle ove ankete, u članku “Istočno ili južno narečje?”, objavljenom u *Srpskom književnom glasniku*, Jovan Skerlić, jedan od vodećih srpskih književnih kritičara i predratnih skupštinskih poslanika, dalju jezičku reformu i približavanje jezika vidi u upotrebi jednog zajedničkog izgovora, ali i pisma, pa kao kompromis isto tako predlaže dosledno uvođenje ekavice i latinice u srpskohrvatski jezik, u čemu takođe vidi zbližavanje sa slovenačkim jezikom.¹⁶

Pred sam početak 1. svetskog rata, *Srpski književni glasnik* sprovodi treću anketu među srpskim, slovenačkim i hrvatskim piscima koji u velikom broju podržavaju ideju zajedničkog književnog jezika, većinom se odlučujući za latinično pismo i ekavsko narečje. Dominantni stav književnika povodom književnog jezika bio je odraz ideje o jugoslovenstvu i još uvek romantičarski ideal koji je trebalo da se ostvari u stvaranju nadnacionalne i sekularne države, jedinstvene kulture i književnosti, koja je trebalo da pomiri mnoge socijalne, verske, nacionalne, političke, ekonomske i druge suprotnosti. Tokom 1. svetskog rata u jugoslovenskim deklaracijama (Niška, Krfska, Majska), kao i u drugim javnim istupanjima

¹⁴ “Hrvatsko-srpski književni jezik”, *Zvono*, 1911, citirano prema: Dimić, 1996, 373.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Cf. Skerlić, 1913, 757. U ovom razdoblju slovenački jezik se najviše približio srpskohrvatskom jeziku i to zahvaljujući radu onih slovenačkih lingvista koji su svoj rad usmerili na one slovenačke dijalekte koji su bili najbliži susednom jeziku (Matija-Majar Ziljski, France Miklošič).

koji su obeležili ovaj period (protest Jugoslovenskog odbora u Rimu, kongres Srba, Hrvata i Slovenaca u Čikagu itd.), jezik je takođe bio jedan od osnovnih postulata jugoslovenskog duhovnog i nacionalnog jedinstva.¹⁷

RAD NA STVARANJU JEDINSTVENOG NACIONALNOG JEZIKA U MEĐU-RATNOM PERIODU

Ideja o unifikaciji južnoslovenskih jezika je, posle 1. svetskog rata, intenzivirana sa ciljem da se konačno utvrde jezičke granice i norme u novostvorenoj državi Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, čime je jezičko pitanje sve više iz kulturnog nacionalizma zadiralo u politički. Predlog o usvajanju ekavice i latinice, naišao je na negativan odziv u srpskoj javnosti, pre svega, po pitanju pisma, dok je u Hrvatskoj intelektualna elita bila više naklonjena ovom predlogu.

Srpski istoričar Vladimir Ćorović, tako podržavajući stvaranje jedinstvene kulture i književnosti, postavlja ćirilicu na simboličku ravan i zalaže se za to da se ona zadrži kao deo nacionalnog identiteta srpskog naroda:

“Gotovo jednodušna je želja Hrvata i Slovenaca, da Srbi napuste ćirilicu i prime pismo, kojim se služe oni i gotovo sav ostali kulturni svet. Mi, u stvari, protiv toga ne bi ništa imali... Ali ima jedan naročiti momenat, koji nam ćirilicu u ovo vreme čini posebno važnom. Da se pustilo izboru, razlogu i vremenu nema sumnje, da bi se dobar deo srpske inteligencije laka srca prihvatio latinice i primakao se tako idealnoj jedinstvenosti književnog stvaranja. Međutim, kao i uvijek pre, i ovog se puta izabrao najbrži i najmanje delujući način rešavanja tog pitanja, udarilo se silom i zabranom. Ćirilica je tako postala naš sapaćenički, kako jednom rekosmo, grafički simbol naše borbe za samoodržanjem i naše svesti i istrajnosti. I radi toga sve dotle dok je naš nacionalni opstanak ugrožen, ona će ostati jedan od amblema, koji se ne sme napustiti i jedna zastava, pod kojom se mora izdržavati”.¹⁸

Sa druge strane, pred udruženje hrvatskih književnika entuzijastično je nastupio Nikola Andrić 1919. godine, zalažući se za jedinstvenu jezičku reformu, sledećim rečima:

“Od Subotice do Cetinja jedan jezik i jedna knjiga, jedno izdanje, koje će se kupovati i čitati bez razlike u azbuci i narečju od Beograda do Vardara, od

¹⁷ Cf. Dimić, 1996, 376–380.

¹⁸ Citirano prema: Novak, 1930, 766–767.

Skoplja do Splita /.../. Srbi ostaju kod ekavskog dijalekta u građanskom i književnom životu, a kod ćirilice ostaju u Crkvi. Hrvati naprotiv primaju ekavštinu u jeziku, a ćirilicu u Crkvi – dok bi se latinica kao predstavnica svetske kulture, prihvatila na cijelom području državnog i kulturnog života. Sve drugo imalo bi da se prepusti budućnosti.”¹⁹

Unitaristički model jugoslovenstva, koji je trebalo da slede kultura i jezik, postavio je isto tako i nove zahteve za (multi)kulturnim modelom međusobnog upoznavanja, sporazumevanja i saradnje, koji je vrlo često zapadao u diskurse etno-nacionalizma, konzervatizma, apsolutizma i sl. Integralno ujedinjenje jugoslovenskih naroda je imalo sve manje pristalica u trenutku kada je zajednička država jednom stvorena:

“Bivalo je sve jasnije da je iluzija nastojanje da se apsorbuju, stope i sintetizuju u jednu novu organsku celinu postojeće nacionalne ideje i posebnosti. Njegovi zagovornici u novoj državi sve su više bili političari, a sve manje književnici, umetnici, naučnici.”²⁰

Prva književno-jezička politika u Kraljevini SHS bila je razmatrana povodom pisanja novog Ustava 1921. godine. U njegovom nacrtu službeni jezik je bio definisan na sledeći način:

“Službeni jezik Kraljevine je srpsko-hrvatski. U slovenačkim krajevima vredi kao službeni jezik i slovenački dijalekat.”²¹

Usledila je politička debata u kojoj su bili izloženi različiti stavovi oko nazi-va službenog jezika: od toga da se zvaničnim jezikom proglasi srpsko-hrvatski jezik i slovenački na slovenačkom području (Stojan Protić, Srpska radikalna stranka), preko toga da se srpsko-hrvatski ozvaniči na dvoru, u vojsci i državnim ustanovama, a slovenački u da se izjednači sa državnim samo u Sloveniji (Josip Smodlaka, Hrvatska pučka narodna stranka), do toga se srpskohrvatski jezik proglasi službenim, a slovenački tamo gde je to potrebno (socijaldemokrate).

¹⁹ Andrićev govor je u celini objavljen u časopisu: *Jugoslavenska njiva*, br. 24, Zagreb, 1919, 373–375.

Dimić, 1996, 380.

²¹ *Rad ustavnog odbora Ustavotvorne skupštine Kraljevine SHS*, II, Beograd, 1921, str. 1. u: Dimić, 1996, 380.

Komunisti su, povodom predloženog nacarta, protestvovali zato što se slovenački jezik degradira na dijalekat, predlažući, kao i zemljoradnici, da zvanični jezik u ustavu bude srpsko-hrvatski ili slovenački. Bogomil Vošnjak ispred Slovenske ljudske stranke predložio je varijantu srpski-hrvatski-slovenački za koju su na kraju glasali, svi osim komunisti (u međuvremenu, 1921. godine je rad Komunističke partije Jugoslavije bio zabranjen, tako da je glasanje KPJ u ovom procesu bilo zanemareno).²² U Ustavu Kraljevine SHS iz 1921. godine usvojeno je i napisano da je službeni jezik: srpsko-hrvatsko-slovenački, što je takođe bilo preneseno i u sledeći Ustav iz 1931. godine.²³ Ovako formulisan naziv se kasnije retko upotrebljavao. U državnoj administraciji, umesto ovog naziva, pribegavalo se sledećim zamenama: narodni jezik (odraz jedinstva troimenog naroda), kasnije sve češće državni jezik (naročito nakon zavođenja šestojanuarske diktature 1929. godine) i vrlo retko službeni jezik. Pitanje makedonskog jezika nije bilo uključeno u ovaj proces jezičkog sjedinjavanja, shodno političkoj situaciji u kojoj je posle balkanskih ratova i u okviru nove kraljevine, Makedonija bila smatrana Južnom Srbijom, koja je pod uticajem Bugarske iskvarila svoju kulturu i jezik, te je tako u školama i u državnim institucijama bio upotrebljavan samo srpsko-hrvatski jezik.

U javnom životu, pre svega, u medijima, književnosti i politici odn. u svakodnevnoj praksi upotrebljavala su se oba pisma i izgovora paralelno, čak i u onim političkim govorima i tekstovima koji su se zalagali za doslednu upotrebu ekavskog izgovora i latinice, što se vidi i iz navedenih citata. Borba za unifikaciju, ali paralelno i za purifikaciju pojedinačnih jezika je bila 20-tih godina izrazito političkog karaktera. Povodom toga, oglašavale su se i razne javne ličnosti, kao i oni koji su pitanje jezičke norme pokušali sa simboličkog da prebace na pragmatički nivo, ali ne uvek vešto i uspešno.

Zanimljiv primer “pragmatizacije” koji kombinuje ideju jugoslovenstva sa narodnim reciprocitetom je ženski časopis *Žena i svet*, osnovan 1925. godine u Beogradu. Mnoge državno-političke rasprave koje su se vodile u okviru feminističkih i drugih ženskih organizacija i medija bile su na neki način komplementarne sa političkim životom u državi, te su kroz svoj rad odražavale i rascepljeni

²² Cf. Dimić, 1996, 381–389.

²³ Cf. *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, 28.6. 1921, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1921, 2 i *Ustav Kraljevine Jugoslavije*, Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1931, 4.

model jezičke politike. Urednica časopisa Jelena Zrnić u uvodniku prvog broja časopisa *Žena i svet* tako kaže:

“Ovaj časopis pokrenut je prvenstveno sa najiskrenijim smerom da kroz njega naše žene: Srkinje, Hrvatice, Slovenke pokažu kuda teži žena naša tri udružena plemena i šta njoj treba i od velikog i kulturnog sveta van njene postojbine /.../. Sestre budimo složne! Zajedničkim pregnućem lakše ćemo doći do ostvarenja svojih želja, koje su velike i čudesne kao svet”.²⁴

Utemeljen na ideji građanskog liberalizma, časopis nastaje sa namerom da ženski pokret usmeri ka očuvanju i razvoju zajednice Srba, Hrvata i Slovenaca sa kraljevskom porodicom na čelu kao simbolom građanskog poretka.²⁵ Predviđeno je bilo da časopis bude štampan na ćirilici i latinici, ali se zbog finansijskih poteškoća posle prvog broja od toga odustalo. U tekstu pod naslovom “Onima koji traže latinicu”, urednice su pokušale da objasne finansijsku situaciju i između ostalog se osvrnule političko stanje u državi:

“Može se idealisati, voleti ideja zajedničkog rada, žudeti za razumevanjem, ali jedan ovakav posao zahteva toliko izdataka, da se za nepunu hiljadu Hrvatica, pa kako god da su nam mile, ne može izdavati posebno izdanje (...) Pokušaćemo da nađemo neki srednji put da svima ugodimo. Staraćemo se da materijal tako nabavljamo da bude prisniji i ženama iz Hrvatske i Slovenačke, i drugima. A znamo da se Srbijanke baš nimalo neće jediti, ako u potpisima ispod slika, gde uzmognemo, donesemo uporedo potpise i latinicom.”²⁶

Ovakvi problemi koji su se posredno ticali jezika, izbijali su direktno na površinu, naročito u periodu do zavođenja diktature, ali i kasnije indirektno skrivajući se iza ideje jugoslovenstva, čak i u ženskim pokretima, organizacijama i časopisima čija je politika bila većinom nadstanačka i nadnacionalna.

U javnosti se, takođe, sporadično pojavljuju primeri koji ukazuju na potrebu da se jezici razdvoje i da se u skladu sa tim izvrši njihova purifikacija. Jedan od hrvatskih istoričara i književnika, te isto tako aktivnih političara Rudolf Horvat je u časopisu *Slobodan dom* objavio seriju članaka pod nazivom “Lijepe stvari u Eshaeziji” u kojima je ukazivao na pojavu usvojenih i nepoželjnih srbizama u

²⁴“Uvodnik”, *Žena i svet*, br. 1, god. 1, str. 5. u: Stefanović, 1998, 412.

²⁵Stefanović, 1998.

²⁶“Onima koji traže latinicu”, *Žena i svet*, br. 4, god. I, 11, u: Stefanović, 1998, 411.

hrvatskom jeziku. Međutim tzv. jezički rat u Kraljevini, nije shvaćen ozbiljno, jezička politika još uvek nije bila jasno izgrađena, a stavovi prema upotrebi jezika su, uglavnom, bili tolerantni/tolerisani. Pored međusobnih “jezikih čišćenja” u južnoslovenskim jezicima, istovremeno se pojavila i potreba da se on iščisti i od germanizama, italijanizama i drugih ne-slovenizama koji su u jezik ušli tokom godina provedenih pod vlašću svojih suseda. U Sloveniji su liberali i demokrate pokrenuli inicijativu za slovenizaciju stranih reči i predložili da se organizuje stručna anketa preko koje bi Ministarstvo prosvete iniciralo pisanje “rečnika onih reči, izraza i fraza, kojih se valja u srpskom, hrvatskom i slovenačkom jeziku kloniti” i koji bi kao takav bio merodavan i obavezujući za sve.²⁷ U ime Srpske kraljevske akademije u Beogradu, na zahtev prosvetnog odeljenja u Ljubljani da se pokrene ova anketa, odgovorio je srpski političar i filolog Ljubomir Stojanović sledećim rečima:

“Nikakvim se veštačkim merama narodni jezik nije razvijao pa se tako neće moći razviti ni naš. Ono što u našem savremenom jeziku ne valja, došlo je otuda što su pojedinci ili često čitavi skupovi ljudi hteli da poprave narodni jezik i na silu da unesu u nj ili iz njega da izbace ono što im se nije sviđalo.”²⁸

Problem po njemu nije bio u stranim rečima, koje između ostalog vidi i kao odraz kulturne razmene, već u administrativnom i političkom nasilju koje se vrši nad jezikom.

Većina slovenačkih intelektualaca je po pitanju slovenačkog jezika insistirala na kulturnoj autonomiji izgrađenoj na tom jeziku, pa se tako zalagala za njegov autonomni dalji razvoj, sa retkim izuzecima onih koji su i dalje verovali u mogućnost jezičke unifikacije. Slovenački slavista Matjaž Murko je tako insistirao na povezivanju slovenačkog i srpsko-hrvatskog jezika, dok su drugi pokušavali da pronađu drugačije rešenje za funkcionisanje oba jezika u zajedničkoj državi (npr. pravnik Leonid Pitamica istakao da je potrebno razvijati zajedničku naučnu terminologiju i komandni jezik, a da je u ostalim slučajevima potrebno boriti se za ravnopravnost slovenačkog jezika u javnoj komunikaciji i kulturi).

Početkom tridesetih godina nakon preimenovanja Kraljevine SHS u Kraljevinu Jugoslaviju i nakon centralizacije države 1929. godine, pitanje jezičkog jedinstva je u novom naletu unifikacije, ovog puta državne, ponovo došlo u žižu interesovanja,

²⁷ Dimić, 1996, 385.

²⁸ *Ibid.*

međutim sa izvesnom sumnjom u ostvarenje tog ideala. Jedan od slovenačkih Ilira i profesora istorije književnosti Univerziteta u Zagrebu, Fran Ilišić u članku objavljenom pod nazivom: "O jezičkom i književnom jedinstvu" 1931. godine, ukazuje na raskol između ideala i realnosti u postizanju i razvoju jugoslovenskog jedinstva, čijem se rešavanju očigledno moralo pristupiti na neki drugi način:

"Otpor protiv jugoslovenskog jezičkog jedinstva ne sme da bude principijelan, jer bi principijelan otpor grešio protiv ideala, ali je shvatljiv kao današnja realnost. /.../ Kada sam u letnjem semestru 1914. godine kao docent prvi put predavao na zagrebačkom univerzitetu, imao sam punu dvoranu. Naknadno sam doznao, da moji slušaoci u velikom delu nisu ni bili slavisti nego studenti drugih struka i fakulteta, jugoslovenski nacionalisti, koji su k meni dolazili na predavanja, za to da manifestuju jugoslovenstvo. Posle oslobođenja, kao profesor očekivao sam da će mladež hrliti na predavanja o slovenskoj književnosti, mladež različitih struka i fakulteta; očekivao sam to jer sam znao da onodobni daci srednji škola u neslovenačkim krajevima naše države nisu mnogo čuli o Slovincima; treba tu prazninu ispuniti, ta Jugosloveni smo i moramo da se upoznamo sa svim delovima svoje veće domovine, a najviše pažnje da obratimo onim krajevima koje smo do onda najmanje poznavali, njihovu geografiju, istoriju, literaturu... a neće mladim Hrvatima i Srbima škoditi da naviknu uho i na slovenački govor. Ali sam se u tom očekivanju prevario ... Najviše sam taj nemar za slovenačke stvari zamerio baš onim studentima koji su politički bili jugoslovenski orijentisani. Isticati politička gesla jugoslovenska a iza njih ostavljati jugoslovensku prazninu? Ne ostaje li onda jugoslovenstvo formula bez sadržine? Po svojoj prilici politički su poslovi i jugoslovensku omladinu tako zauzeli da za jugoslovenski svoj duševni razvoj nije našla vremena."²⁹

Mnogi hrvatski pisci poput Tina Ujevića i Miroslava Krleže koji tokom dvadesetih godina u želji za zajedničkim jugoslovenskim književnim i jezičkim prostorom pišu ekavicom, dajući primer ostalima, polako usled represivnih i hegemonijskih političkih mera državnog vrha, odustaju od toga. S druge strane, politika sprovođenja jugoslovenstva u jeziku i književnosti, naročito, se odrazila u školskim i nastavnim planovima, po pitanju izdavanja udžbenika, pre svega, po pitanju pravopisa. Prosvetni savet donosi 1929. godine odluku o

²⁹ Ilišić, 1931, 21.

primeni zajedničkog pravopisnog uputstva za sve osnovne, srednje i stručne škole koje je u prvoj godini diktature bilo direktno povezano sa političkom centralizacijom države. U izradi ovog pravopisnog uputstva, koje je trebalo da otkloni jezičke razlike, učestvovali su istaknuti jugoslovenski jezikoslovci poput Tome Maretića, Milana Rešetara, Dragutina Boranića, Frana Ramovša, St. Kuljbakina, Aleksandra Belića i drugih koji su radu pristupili, pre svega, sistematično i naučno, fokusirajući se prevashodno na sakupljanje terminološke građe i pisanje stručnih komentara, s namerom da konačno uputstvo predstave i široj javnosti pre njegove objave. Država je zahtevala da u komisiji učestvuju verski i vojni predstavnici, što je od strane navedenih filologa bilo uspešno odbijeno sa obrazloženjem da nisu stručni i da njihova mišljenja mogu da uvažavaju samo u slučaju verske i vojne terminologije ukoliko to bude bilo potrebno. Jedinstveni nastavni plan i zajednički pravopis bili su u političkom interesu države, tako da su vršeni pritisci da se rad na pravopisnom uputstvu čim pre završi, čime je politika direktno intervenirala u jezičke reforme koje su u ovom periodu bile do krajnje mere ispolitizovane i javnosti povezane sa “srpstvom”. U Hrvatskoj dolazi do sve češćih negodovanja i konačno otpora, što se manifestuje uvođenjem paralelnih pravopisa i posebnih udžbenika, naročito krajem tridesetih godina.

Sa jedne strane, sve više se odstupalo od ideje zajedničkog jezika, jer je smatrano da se kulturno jedinstvo može postići i bez toga, dok se, sa druge strane, insistiralo na “pošto-poto” jezičkom jedinstvu. Mali broj jezikoslovaca je verovala u to, da nastala jezička kriza može da se uspešno prevaziđe. Pomenuti slovenački filolog Matjaž Murko književno-jezičku reformu u vreme diktature ocenjuje pozitivno, jer kao takva predstavlja platformu za dalji razvoj zajedničkog jezika uz dopuštanje izvesnih razlika, kao i grupa hrvatskih i srpskih jezikoslovaca koja 1932. godine u Beogradu pokreće lingvistički časopis *Naš jezik* takođe s ciljem da se sačuva jezičko jedinstvo, uprkos tekućim preprekama. Ovom prilikom izbija i spor oko imena navedenog časopisa i samog njegovog koncepta jer je smatran mimikrijom za sprovođenje srpske politike i širenje jezika “beogradskog žagona”, naročito nakon preporuke Ministarstva prosvete da se časopis koristi u svim školama.

Sukobe i neslaganja oko standardizacije srpsko-hrvatskog jezika pratili su i raznorazni zahtevi među kojima i zalaganje jednog dela jugoslovenske omladine da se jezik definitivno preimenuje u jugoslovenski:

“Jedan narod! Jedna država! Jedna nacija! Jedno verovanje! Jedna krv! Jedna sadašnjost i budućnost! Prema tome: jedan jezik! Jedan jezik po svemu i u svemu! U svemu i po svemu i po nazivu. Jugoslovenski jezik!”³⁰

Osim pojedinih pisaca, lingvisti, književnika i drugih, većina je odustajala ili je bila protiv dalje unifikacije, naročito, što se tiče slovenačkog jezika koji se već izgradio kao deo kulturnog i nacionalnog identiteta. Jedan od ključnih tekstova za očuvanje autonomije slovenačkog jezika bila je knjiga Josipa Vidmara: *Kulturni problem slovenstva* kojom je simbolično pitanje jezičke unifikacije slovenačkog sa srpsko-hrvatskim bilo okončano.³¹

U okviru rasprava oko srpsko-hrvatskog jezika, pitanje dosledne upotrebe jednog pisma je izazvalo najviše polemika, koje su bile podignute na ravan simboličke vrednosti ćirilice/latinice, naročito u javnom političkom diskursu. Aleksandar Belić, poznati srpski filolog predlaže čak stvaranje nacionalne azbuke³² koja bi nastala kombinovanjem latinice i ćirilice, i rešila taj problem, međutim zagovornici te ideje ubrzo su bili poraženi stvarnošću i nepoverenjem u unitarnu politiku jugoslovenstva nakon perioda diktature.

Sredinom 30-tih godina dolazi do sve češćeg insistiranja na hrvatskom pitanju, posebnoj hrvatskoj kulturi, te posledično i na hrvatskom jeziku, pa se tako formiraju nova akademska društva i radi na oživljavanju hrvatskog jezika (naročito je u tome istaknuto univerzitetsko društvo: “Matija Gubec”). Nakon formiranja Banovine Hrvatske (1939. godine) napušta se Pravopisno uputstvo srpsko-hrvatskog jezika iz 1929. godine i vraća Boranićev pravopis hrvatskog jezika. Hrvatski lingvista Stjepan Ivšić pokreće časopis *Hrvatski jezik*, a Matica hrvatska 1940. godine objavljuje knjigu Petra Guberine i Krunoslava Krstića: “Razlike između hrvatskog i srpskog književnog jezika”.

Stogodišnji proces zbližavanja odn. unifikacije srpsko-hrvatskog književnog jezika u svojim istorijskim fazama se tako razvijao pod međusobnim uticajem

³⁰ Garčina, 1932.

³¹ Predlozi Josipa Vidmara da se usvoji multikulturni/multinacionalni model u Kraljevini Jugoslaviji izloženi u knjizi *Kulturni problem slovenstva* 1932. godine, nisu bili usmereni protiv ideje jugoslovenstva, već su bili utemeljeni na međusobnom upoznavanju i zbližavanju slovenačke kulture sa hrvatskom i srpskom i obratno. Ova knjiga, koja je bila retka i zaboravljena referenca decenijama, ponovo je aktuelizovana u Sloveniji, početkom 90-tih godina i objavljena u novom izdanju (Cf. Vimar, 1995, sa uvodom Aleša Debeljaka).

³² Cf. Belić, 1934, 1–3.

ideoloških stremjenja govornika te jezičke zajednice, njihovih jezikoslovaca i književnika–profeta, lingvista koji su naučno usmeravali lingvistički i komunikativni razvoj jezika oslanjajući se na dotadašnja iskustva, a naročito pod uticajem represivne politike za koju je pitanje jezika bilo simboličko, teritorijalno i arbitrarno. Zvanična politika jugoslovenstva je tako, u međuratnom periodu, u velikoj meri uticala na razvoj jezika i njegovo planiranje i politiku, rešavajući jezičke sporove *ad hoc* potezima (primer Pravopisnog uputstva 1929. godine) i izazvala talas etno-nacionalnih intervencija koje su se pojavile kao odgovor na represivni unitarizam, primenjujući isto tako represivne i najčešće ne-lingvističke metode, naročito u trenutku preuzimanja pozicija moći.

JEZIK, POLITIKA, IDEOLOGIJA

Pored strukturalističke definicije pojma jezičke politike, navedene na početku rada, koja podrazumeva lingvističku, komunikativnu, te naučnu i racionalnu ravan, normiranje i institucionalizaciju jezičke delatnosti (sa svojim aspektima jezikom i govorom) uz uvažavanje svih relevantnih (izvan)lingvističkih faktora, na samom kraju, u grubim crtama, trebalo bi se osvrnuti još i na njeno simboličko pozicioniranje i delovanje u razvoju (post)jugoslovenskih jezika u različitim društveno-istorijskim fazama.

Vernakularizacija javnog jezika – odnosno prvo nacionalno poimanje jezika je bilo u duhu romantičarskih ideja i narodnog preporoda vezano za XIX vek i predstavljalo je anti(imperijalnu) *emancipatornu jezičku politiku* koja je uticala na normiranje i razvoj: slovenačkog, srpskog, hrvatskog, srpsko-hrvatskog književnog jezika koji su još uvek bili u sferi ideala i traženja konačne književno-jezičke forme u nekom budućem zajedničkom ilirskom, panjužnoslovenskom, jugoslovenskom jeziku. U periodu koji sledi, u okviru prve jugoslovenske države Kraljevine SHS/Jugoslavije, dolazi do pokušaja nacionalne, kulturne i jezičke unifikacije, što se najbolje iskazuje formulacijom naziva nepostojećeg srpsko-hrvatsko-slovenačkog jezika (u prvom i drugom ustavu Kraljevine SHS/Jugoslavije) koji je u novoj državi podignut na ravan simbola troimene nacije, te tako postaje predmetom *nacionalne jezičke politike*. U posleratnom periodu, odnosno u okviru druge, socijalističke Jugoslavije, državna politika dozvoljava delimičnu jezičku nacionalnu identifikaciju i insistira sve više na prihvatanju nadnacionalne jezičke zajednice, poništavanju nacionalne simbolike jezika i na *planskoj i programskoj jezičkoj politici* (standardizaciji i normiranju jezika). Vreme ratova i konačnog

razaranja bivše Jugoslavije predstavlja poslednju društveno-istorijsku fazu jugoslovenske jezičke politike u čijem fokusu je bila diversifikacija jezika, koju možemo da nazovemo *politikom etno-nacionalne apropijacije i purifikacije jezika*.

Krajnosti u koje je jezik zapadao u procesu unifikacije/diversifikacije, zavisio je od društveno-političkih okolnosti koje su se menjale, a samu problematiku ovih jezičkih odnosa, naročito u pogledu srpsko-hrvatskog jezika, svakako je najbolje opisao Dubravko Škiljan sledećim rečima:

“Bipolarni hrvatsko-srpski jezični identitet stoga se u 20. stoljeću također oblikovao i mijenjao u skladu sa strategijama koje su odabirali oni koji su na nj mogli realno utjecati, dakle pripadnici hrvatskih i srpskih društvenih i političkih elita, i posebno u skladu s orijentacijom one socijalne skupine koja je trenutno bila – jer je uspjela, iz različitih razloga u različitim vremenima, prigrabiti najveću društvenu moć – nosilac dominantne ideologije s najjačim udjelom u formiranju kolektivnih poimanja jezičnog fenomena. Tim je skupinama bipolarni standard omogućavao da jezičnu zajednicu identificiraju s etničkom ili da je koncipiraju šire od nje, najčešće s intencijom da ujedno stvore nov “nadetnički” kolektiv kojemu će objedinjeni jezik biti i simbol i sredstvo komuniciranja.”³³

Oblikovanje i promene jezičkog identiteta na području bivše Jugoslavije tokom dvadesetog veka bile su obeležene suprotstavljenim državnim politikama i ideologijama u (među)ratnim periodima, što se naročito odražavalo na promjenljive jezičke politike koje su datu jezičku zajednicu (komunikativnu i lingvističku) pokušale da uklope u jedinstvenu i isključivu (etno/nad)nacionalnu teritorijalnu i simboličku matricu, najpre u procesu stvaranja (unifikacije), a zatim i razdvajanja (diversifikacije) zajedničkog “javnog” jezika, koji je u svim tim procesima ostao zaglavljen negde između.

BIBLIOGRAFIJA

BELIĆ, A. (1934): “Nova azbuka”, *Naš jezik*, god. III, sv. 1, Lingvističko društvo, Beograd.

BUGARSKI, R. (2002a): *Lica jezika*, Biblioteka XX vek, Beograd.

BUGARSKI, R. (2002b): *Nova lica jezika*, Biblioteka XX vek, Beograd.

³³ Škiljan, 2002, 274.

- DIMIĆ, L. (1996): *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*, I–III, Stubovi kulture, Beograd.
- GAJ, L. (1958): “Proglas za 1836. godinu”, u: *Antologija ilirskog pokreta*, Nolit, Beograd.
- GAJEVIĆ, D. (1985): *Jugoslovenstvo između stvarnosti i iluzija: ideja jugoslovenstva u književnosti početkom XX vijeka*, Prosveta, Beograd.
- GARČINA, L. (1932): “Južnoslovenski jezik”, *Jugoslovenski glas: glasilo jugoslovenske nacionalne omladine*, br. 3, izdavač A. S. Konjuhodžić, Zagreb, 25. septembar.
- NOVAK, V. (1930): *Antologija jugoslovenske misli i narodnog jedinstva*, V. Novak, Beograd.
- ILEŠIĆ, F. (1931): “O jezičkom i književnom jedinstvu”, *Jugoslovenski glasnik*, br. 98, Milenko Sladeković, Beograd, 6.–9. januar.
- SKERLIĆ, J. (1913): “Istočno ili južno narečje?”, *Srpski književni glasnik*, br. X, Jovan. M. Jovanović, Beograd.
- ŠKILJAN, D. (1988): *Jezična politika*, Naprijed, Zagreb.
- ŠKILJAN, D. (1998): *Javni jezik*, Biblioteka XX vek, Beograd.
- ŠKILJAN, D. (2002): *Govor nacije: Jezik, nacija, Hrvati*, Golden marketing, Zagreb.
- STEFANOVIĆ, S. (1998): “Ženska štampa: Žena i svet 1925–1941”, u: *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka – 2, Položaj žene kao merilo modernizacije: naučni skup*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd.
- VIDMAR, J. (1995): *Kulturni problem slovenstva*, Cankarjeva založba, Ljubljana.